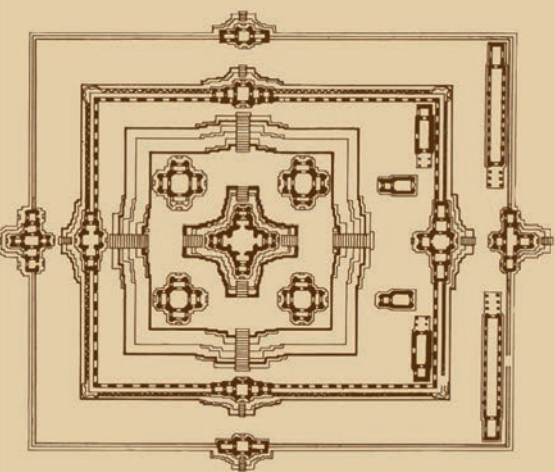

เรียนรู้ประเทศเพื่อนบ้าน ผ่านศิลปกรรมโบราณ

ศิลปวัฒนธรรม

ART & (มิตาน) CULTURE

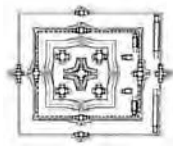
ฉบับพิเศษ

ผศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และ ผศ. ดร. ศานติ ภัคดีคำ

ศิลปะเขมร

ภาพจากปกหน้า

แผนผังปราสาทตาแก้ว

พระพรหมสมัยเมืองพระนคร จากวัดบาเสด จังหวัดพระตะบอง
จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์กัมเบต์ ประเทศฝรั่งเศส

นางอัปสร ปราสาทนครวัด

ภาพจากปกหลัง

แผนผังปราสาทแปรรูป

นางอัปสร ปราสาทบันทายศรี

ประตูเมืองพระนครรม สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ศิลปะเขมร

ผศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง

และ

ผศ. ดร. ศานติ ภาณุคำ

ราคา ๑๗๐ บาท

ศิลปะเชมร • ผศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง
และ ผศ. ดร. ศานติ ภัคดีคำ

พิมพ์ครั้งแรก : กันยายน ๒๕๕๗

ราคา ๑๗๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง.

ศิลปะเชมร. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๗.

๒๓๒ หน้า : ภาพประกอบ.

๑. ศิลปกรรมเชมร. I. ศานติ ภัคดีคำ, ผู้แต่งร่วม. I. ชื่อเรื่อง.
709.596

ISBN 978 - 974 - 02 - 1324 - 6

สำนักพิมพ์มติชน

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คคะนท, สุพจน์ แจ่มเร็ว, นงนุช สิงห์เดชะ
- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : กิตติวรรณ เท่งวิเศษ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : รุจิรัตน์ ทิมวัฒน์
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ นูนปาน
- บรรณาธิการสำนักพิมพ์ : พัลลภ สามสี
- หัวหน้ากองบรรณาธิการ : อพิสิทธิ์ วีระจาวรรณ
- ผู้ช่วยบรรณาธิการ : มณฑล ประภากรเกียรติ
- พิสูจน์อักษร : ไซติช่วง ระวีวัน, พัทนัสลิน อินทรหอม
- ูปเล่ม : อรอนงค์ อินทรอุดม
- ศิลปกรรม : นุสรา สมบูรณ์รัตน์
- ออกแบบปก : สุลักษณ์ นูนปาน
- ประชาสัมพันธ์ : กานต์สินี พิพิธพัทธอาภา

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) : ๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล

ประชาชนิเวณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๑๓๕๕

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๕๔๑๔

แม่พิมพ์สี-ขาวดำ : กองการเตรียมพิมพ์ บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาชนิเวณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๔๐๐-๒๔๐๒

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด ๒๗/๑ หมู่ ๕ ถนนสุขาประชาสรรค ๒

ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด นนทบุรี ๑๑๑๒๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๔-๒๑๓๓, ๐-๒๕๔๒-๐๕๔๖

โทรสาร ๐-๒๕๔๒-๐๕๔๗

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานตี จำกัด (ในเครือมติชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาชนิเวณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๐, ๓๓๕๑

โทรสาร ๐-๒๕๔๑-๙๐๑๒

Matichon Publishing House a division of Matichon Public Co., Ltd.

12 Tethsabannaruman Rd, Prachinavate 1, Chatuchak, Bangkok 10900 Thailand

หากสถาบันการศึกษา หน่วยงานต่างๆ และบุคคล
ต้องการสั่งซื้อจำนวนมากในราคาพิเศษ
โปรดติดต่อโดยตรงที่ บริษัทงานตี จำกัด
โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๓
โทรสาร ๐-๒๕๔๑-๙๐๑๒

หนังสือเล่มนี้พิมพ์ด้วยหมึกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
เพื่อปกป้องธรรมชาติ และสุขภาพของผู้อ่าน

พืพืพื
กร:ตณกนอบสยตกรันร็ด
www.greenread.com

สารบัญ
ศิลปะเขมร

คำนิยาม	(๘)
คำนำ	(๑๔)

๑	ประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม	๒
	กัมพูชาสมัยก่อนประวัติศาสตร์	๓
	ประวัติศาสตร์กัมพูชาสมัยก่อนเมืองพระนคร	๕
	อาณาจักรฟูนาน หรือ ฟูนัน	๕
	อาณาจักรเจนละและความล่มสลายของอาณาจักรฟูนาน	๗
	ประวัติศาสตร์กัมพูชาสมัยเมืองพระนคร	๑๐
	ประวัติศาสตร์กัมพูชาสมัยหลังเมืองพระนคร	๑๖
	ความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์	
	สังคม และวัฒนธรรมไทย-กัมพูชา	๒๓

ศาสนาและความเชื่อ	
ที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์งานศิลปกรรม	๓๘
ความเชื่อพื้นเมืองเรื่องภูเขาละลอก	๓๘
ศาสนาพราหมณ์ในสมัยก่อนเมืองพระนคร	
และสมัยเมืองพระนคร	๔๒
ศาสนาพุทธในสมัยก่อนเมืองพระนคร	
และสมัยเมืองพระนคร	๔๖
คติเทวราชและคติอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่อง	๔๘
การยกสถานะภาพบุคคลให้เป็นเทพเจ้า	๕๒
ศาสนาพุทธเถรวาทในสมัยหลังเมืองพระนคร	๕๘
พุทธศาสนาเถรวาทสมัยละแวก	๖๒
พุทธศาสนาเถรวาทสมัยอุดงฯ และพนมเปญ	๖๓
ศาสนสถานสมัยก่อนเมืองพระนคร	
และสมัยเมืองพระนคร	๖๕
ศาสนสถานทั่วไป	๖๙
ศาสนสถานแบบมีฐานเป็นชั้น	๗๖
ปรกณัมเทพเจ้าและลวดลายประดับ	๘๙
ประติมากรรมสมัยก่อนเมืองพระนคร	
และสมัยเมืองพระนคร	๙๖
ประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์	๙๗
ประติมากรรมในพุทธศาสนา	๑๐๐
ศิลปกรรมสมัยหลังเมืองพระนคร	๑๐๖
ศิลปะสมัยพนมเปญยุคที่ ๑ (พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑)	๑๐๘
ศิลปะสมัยละแวก (พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒)	๑๑๐
ศิลปะสมัยอุดงฯ ฤๅชัย (พุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๔)	๑๑๓
ศิลปะสมัยพนมเปญครั้งที่ ๒ (พุทธศตวรรษที่ ๒๕)	๑๑๗

๓

แหล่งเรียนรู้และสถานที่สำคัญ

ทางประวัติศาสตร์ศิลปะ	๑๒๕
เมืองอีสานปุระ หรือ สมโบรไพรกุก	๑๒๖
เมืองหริหรัลย	๑๒๖
เมืองยโสธรปุระ หรือ เมืองพระนคร	๑๓๐
ปราสาทนครวัด	๑๓๓
ปราสาทบายน	๑๓๗
ปราสาทบันทายศรี	๑๔๔
เมืองละแวก	๑๔๕
เมืองอุดงค์กัษัย หรือ อุดงค์มีชัย	๑๔๙
พระบรมราชวังจตุมุนงคล	
หรือ พระราชวังหลวงกัมพูชา	๑๕๒

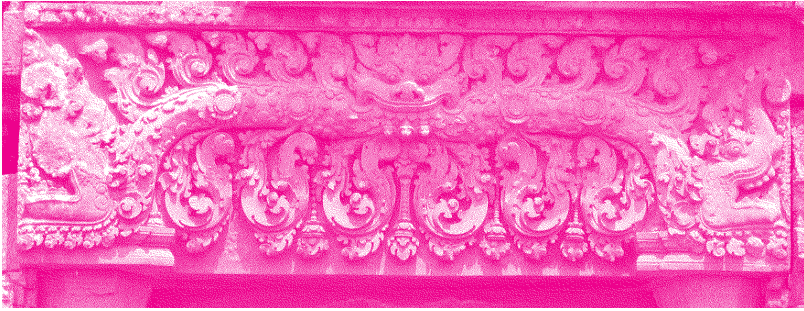
๔

ความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ศิลปะ
กับดินแดนไทย

หลักฐานที่สะท้อนความสัมพันธ์กับกัมพูชา	๑๖๒
ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๘	๑๖๔
ศิลปะเขมรที่พบในดินแดนไทย	๑๖๘
ปฐมบทของศิลปะเขมรในประเทศไทย	
ในสมัยก่อนเมืองพระนคร	๑๖๙
ดินแดนไทยกับการแพร่กระจายของศิลปะเขมร	
สมัยเมืองพระนคร	๑๗๒
ความสัมพันธ์ระหว่างปราสาทพิมายกับพนมรุ้ง	๑๗๖
ความสำคัญของศิลปกรรมสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗	๑๘๓
ส่งท้าย : แรบบันดาลใจจากศิลปะเขมร	
ในศิลปะสุโขทัยและอยุธยา	๑๘๘

ภาคผนวก ลำดับกษัตริย์กัมพูชา	๑๙๘
------------------------------	-----

บรรณานุกรม	๒๐๖
------------	-----

คำนิยาม

ศิลปะเขมร

หนังสือชุด “ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยอาเซีย” เกิดขึ้นเนื่องด้วยการที่ประเทศในภูมิภาคนี้ประกาศรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซีย ใน พ.ศ. ๒๕๕๘ ดังนั้น ในทุกภาคส่วนของแต่ละประเทศจึงมีความตื่นตัวเรียนรู้ซึ่งกันและกันมากขึ้น อันเป็นการเตรียมความพร้อมในด้านต่างๆ เพื่อรับกับการเข้าร่วมประชาคมดังกล่าว

ศิลปวัฒนธรรมถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ล้ำคณอย่างหนึ่งของประชาชาติอาเซีย ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ถือเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีการเรียนการสอนศิลปะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีฐานข้อมูลด้านศิลปกรรมอยู่ระดับหนึ่ง จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นศูนย์กลางความรู้ทางด้านศิลปกรรมโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยเหตุนี้คณาจารย์ในภาควิชาฯ จึงได้ร่วมกันจัดทำชุดตำราความรู้เรื่อง “ศิลปกรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ตามโครงการเข้าสู่ประชาคมอาเซีย โดยได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดิน คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อจัดทำตำราในครั้งนี้ ซึ่งเลือกเขียน ๕ ศิลปะ ได้แก่ ศิลปะเวียตและจาม ศิลปะเขมร ศิลปะพม่า ศิลปะลาว และศิลปะชวา ส่วนชุดที่ ๒ ที่จะตามมาได้แก่ ศิลปะไทย (เปรียบเทียบกับเพื่อนบ้าน)

วัฒนธรรมดั้งเดิมของผู้คนในภูมิภาคนี้มีพัฒนาการมาในลักษณะเดียวกัน ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคสังคมล่าสัตว์จนถึงยุคเกษตรกรรม มีหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่าสังคมยุคแรกเริ่มนี้มีวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น วัฒนธรรมห้วยหินยาน ต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคโลหะ ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมชัดเจนขึ้น เช่น มีวัฒนธรรมคองซอน วัฒนธรรมยุคสำริด ที่พบกลองมโหระทึกในลักษณะเดียวกัน และในช่วงก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายได้พบหลักฐานว่าผู้คนในภูมิภาคนี้เริ่มมีการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน เช่น เครื่องประดับ กำไล ดัมพ ที่มียูปร่างเหมือนกัน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่สำคัญในภูมิภาคนี้ คือ การรับวัฒนธรรมทางศาสนาจากอินเดีย โดยได้พบหลักฐานว่า ศาสนาเริ่มเข้ามาเผยแพร่แล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๗-๘ ทั้งศาสนาพุทธและฮินดู ดูเหมือนว่าในระยะเริ่มแรกนั้นศาสนาเข้ามาปรากฏหลักฐานขึ้นพร้อมๆ กัน เพียงแต่ผู้คนในภูมิภาคเลือกรับศาสนาที่เหมาะสมกับตนเองหรือตามความศรัทธาที่อาจเกิดจากผู้มาเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ลักษณะทางวัฒนธรรมเริ่มแตกต่างกัน อันส่งผลในงานศิลปกรรมที่ตามมานั้นเกิดความแตกต่างกันตามไปด้วย เช่น ชนชาติที่เลือกรับศาสนาฮินดูเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ ชาว (ในประเทศอินโดนีเซีย) จาม (ในประเทศเวียดนาม) และเขมร ส่วนชนชาติที่เลือกรับพุทธศาสนา ได้แก่ พม่า ไทย และลาว

งานศิลปกรรมเกิดจากศรัทธาความเชื่อทางศาสนา ชนชาติที่เลือกรับศาสนาฮินดู มีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าและลัทธิเทวราชา ทำให้มีการก่อสร้างศาสนสถานที่มีความยิ่งใหญ่มั่นคงเพื่อเทพเจ้า ส่วนหลักปรัชญาของพุทธศาสนา มีความเชื่อเรื่องนิพพานเป็นเรื่องสูงสุด เพราะฉะนั้นการก่อสร้างศาสนสถานเป็นเพียงเพื่อพิธีกรรมทางศาสนา สมถะ เรียบง่ายและเหมาะสมกับคนในสังคม แต่อย่างไรก็ตาม ส่วนหนึ่งของศาสนสถานในพุทธศาสนาที่มีความยิ่งใหญ่ก็มีเช่นเดียวกัน เช่น ในศิลปะพม่า ซึ่งเกิดจากความศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

ดังนั้นจากความเหมือนและความแตกต่างทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะงานศิลปกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของการสะท้อนความคิดและความเชื่อทางศาสนาของแต่ละชนชาติ จึงปรากฏในงานศิลปกรรมที่แตกต่างกัน แม้ว่าจะเป็นศาสนาเดียวกันก็ตาม ส่วนหนึ่งของแนวคิดการก่อสร้างนั้นเหมือนหรือใกล้เคียงกัน แต่รูปแบบศิลปกรรมย่อมมีความแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม อันเป็นเรื่องของงานช่าง แม้ว่าจะมีการรับและส่งอิทธิพลให้แก่กันในบางเวลาและโอกาสก็ตาม เช่น ปราสาทที่สร้างในศิลปะขอม ต่างจากปราสาทเขมร และปราสาทจาม หรือเจดีย์ในศิลปะพม่าก็มีลักษณะและรูปแบบต่างจากเจดีย์ในประเทศไทย เป็นต้น

ดังนั้น ชุดโครงการตำราประวัติศาสตร์ศิลปะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงต้องการแสดงให้เห็นหลักฐานทางด้านศิลปกรรมของแต่ละประเทศว่ามีลักษณะรูปแบบเป็นอย่างไรในแต่ละยุคสมัย การเริ่มต้นการสืบเนื่อง ความรุ่งเรือง และความเสื่อม ในส่วนที่เหมือน ส่วนที่แตกต่าง และเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละประเทศเป็นอย่างไร จากชุดโครงการตำราดังกล่าว ได้นำมาปรับปรุงเป็นหนังสือชุด “ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย” จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มติชน โดยแยกเล่มเป็นศิลปะในแต่ละประเทศเพื่อง่ายต่อการอ่านและทำความเข้าใจ โดยในเนื้อหาหลักของศิลปกรรมแต่ละประเทศจะประกอบด้วย ส่วนที่ ๑ ประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ส่วนที่ ๒ ประวัติศาสตร์ศิลปะ ส่วนที่ ๓ แหล่งเรียนรู้และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ศิลปะ และส่วนที่ ๔ คือ ความสัมพันธ์ทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะกับดินแดนไทย

ในนามของคณะผู้จัดทำขอขอบคุณ คณบดีคณะโบราณคดี (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวลิต ขาวเขียว) ที่ได้ให้ความสำคัญและได้สนับสนุนงบประมาณเป็นค่าดำเนินการจัดทำโครงการตำราในครั้งนี้ และขอขอบคุณสำนักพิมพ์มติชน ที่ได้ให้ความสำคัญอย่างมากต่องานศิลปวัฒนธรรม และได้จัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ขึ้นเพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน

คณะผู้จัดทำจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าชุดความรู้นี้เป็นประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่จะทำให้ทั้งคนไทยและประชาคมอาเซียนได้มีความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมซึ่งกันและกันได้ลึกซึ้งขึ้น ซึ่งการทำความเข้าใจในงานศิลปกรรมร่วมกันจะเป็นแนวทางหนึ่งที่ก่อให้เกิดความเข้าใจและความร่วมมือร่วมใจกันในเชิงสร้างสรรค์ของประชาคมอาเซียนที่จะขับเคลื่อนไปในอนาคต อันจะเป็นผลดีต่อกันมากกว่าการที่แต่ละชาติจะหวังผลประโยชน์ตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
นักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ สาขาปรัชญา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๖

ประตูเมืองนครมฤคิศาตะวันตก สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ต้นไม้ใหญ่ที่ปกคลุมปราสาทตาธม เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา

คำนำ

ศิลปะเขมร

ศิลปะในประเทศกัมพูชามีบทบาทอย่างลึกซึ้งต่อศิลปะในประเทศไทย ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าในอดีตกาลดินแดนไทยเคยมีความสัมพันธ์กับการแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองการปกครอง หรืออำนาจทางวัฒนธรรมของกษัตริย์กัมพูชา นิยมเรียกช่วงเวลาดังกล่าวนี้ว่าสมัยลพบุรี ในทางตรงกันข้าม ในช่วงเวลาที่กัมพูชาโรยราลงและศูนย์กลางความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมอยู่ในดินแดนไทย ไม่ว่าจะเป็นกรุงศรีอยุธยา หรือกรุงรัตนโกสินทร์ ศิลปะไทยกลับเข้าไปมีบทบาทต่อศิลปะกัมพูชาอย่างเห็นได้ชัด เหล่านี้เป็นประจักษ์หลักฐานที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศได้เป็นอย่างดี

เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อศิลปะเขมรและความสัมพันธ์กับศิลปะไทย หนังสือเล่มนี้จึงจะเริ่มต้นกล่าวถึงประวัติศาสตร์กัมพูชา จากนั้นจะเป็นเรื่องศาสนาและความเชื่อที่ส่งผลต่องานศิลปกรรม ถัดไปเป็นสังเขปศิลปกรรมยุคสมัยต่างๆ แหล่งงานศิลปกรรมที่สำคัญ และสุดท้ายเป็นบทบาทหรืออิทธิพลของศิลปะเขมรต่อศิลปะไทยสมัยต่างๆ

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะช่วยทำให้เห็นภาพพจน์และ
ตัวตนของกัมพูชาที่ปรากฏในหลักฐานศิลปกรรม ตลอดจนสะท้อน
ภาพความสัมพันธ์กับประเทศไทย ทั้งในฐานะของผู้รับและผู้มอบ อัน
นำไปสู่ความเข้าใจอันดีระหว่างกัน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศานติ ภัคดีคำ

ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก สาขาวิชาเขมร คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปราสาทนครวัด เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา

ศิลปะเขมร

ประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม

กัมพูชาสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ประเทศกัมพูชาปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีว่ามีมนุษย์อาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จากการขุดค้นทางโบราณคดีของนักวิชาการชาวฝรั่งเศส พบว่าหลักฐานโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศกัมพูชาเป็นหลักฐานทางโบราณคดีสมัยหินเก่าเป็นต้นมา

ยุคหินเก่า แหล่งโบราณคดีสมัยหินเก่าในประเทศกัมพูชาเท่าที่พบในปัจจุบันมีจำนวนไม่กี่แหล่ง ดังพบได้จากแหล่งโบราณคดีทางทิศตะวันออกของประเทศกัมพูชา บริเวณริมแม่น้ำโขง ปรากฏว่ามีกลุ่มคนที่ผลิตเครื่องมือหินกะเทาะอาศัยอยู่ อายุประมาณ ๖๐๐,๐๐๐ ปี^๑ เครื่องมือหินที่พบเป็นเครื่องมือหินประเภทหินกรวดแม่น้ำกะเทาะหน้าเดียวในชั้นดินระดับล่างสุด ในดินชั้นบนพบเครื่องมือหินกะเทาะและเครื่องมือสะเก็ดหินที่มีร่องรอยการกะเทาะมากขึ้น แต่พบเครื่องมือหินกะเทาะสองหน้าน้อยมาก ส่วนพื้นที่อื่นๆ ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน นอกจากนี้ยังพบที่ล่องเลียบน มีอายุราว ๘,๕๐๐-๘,๔๐๐ ปีมาแล้ว อาจอยู่ในช่วงหินเก่าตอนปลาย ส่วนทางใต้ของประเทศกัมพูชาพบที่พนมหลวง จังหวัดกำปอต แต่นักวิชาการบางท่านไม่ยอมรับแนวคิดนี้^๒

วัฒนธรรมฮัวบินเนียน ในประเทศกัมพูชาได้มีการค้นพบร่องรอยวัฒนธรรมฮัวบินเนียน ที่ถ้ำล่องเลียบน ได้พบเครื่องมือหินประเภทเครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียว และเครื่องมือประเภทสะเก็ดหินซึ่งยังไม่รู้จักวิธีขัดมัน รวมทั้งพบเครื่องปั้นดินเผา อายุประมาณ ๓,๐๐๐-๓,๕๐๐ ปีมาแล้ว^๓

ยุคหินใหม่และยุคสำริด ในประเทศกัมพูชามีแหล่งโบราณคดียุคหินใหม่หลายแห่ง มีวัฒนธรรมกองขยะเปลือกหอย (kitchen midden) ซึ่งรู้จักกันดีในเขตทะเลสาบ (โตนเลสาบ) และแหล่งโบราณคดีที่สำโรงแสน แหล่งอันโลงเผตา เป็นต้น^๔

แหล่งโบราณคดีลำโรงแสน ตั้งอยู่ในจังหวัดกำแพงเพชร ทางเหนือของทะเลสาบ เป็นเนินดินสูง ๕ เมตร มีพื้นที่ประมาณ ๖,๐๐๐ ตารางเมตร ในแหล่งโบราณคดีที่ลำโรงแสน ชากขยะเปลือกหอยที่ย่อยสลายเป็นปูนขาวช่วยรักษาเครื่องมือหินไว้ เช่น ขวาน ขวานผิ้ว ขวานหินมีป้า สิว และเครื่องประดับร่างกาย รวมทั้งกำไล และเครื่องมือที่ทำด้วยกระดูก นอกจากนี้ยังพบเครื่องใช้สำริดอีกด้วย น่าเสียดายที่แหล่งโบราณคดีนี้ถูกน้ำท่วมทุกปีจึงได้รับความเสียหาย หลักฐานที่พบ เช่น โครงกระดูก อยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์

แหล่งโบราณคดีอันโลงเผตา หรือลงพราว อยู่ห่างจากแหล่งโบราณคดีลำโรงแสนประมาณ ๓๐ กิโลเมตร พบหลักฐานทางโบราณคดีคล้ายกับที่ลำโรงแสนที่มลูไพร ทางตอนเหนือของจังหวัดกำแพงเพชร ได้พบเครื่องมือหิน Phtanite หินเขียวหนุมาน และหินทรายที่ขัดมันประกอบด้วย ขวานหินมีป้า ขวานผิ้ว และลี้มีเต็ยสำหรับใส่ด้าม ยังพบเคียวที่ทำจากหินชีสต์ กระดุก และสำริด นอกจากนี้ยังมีเครื่องปั้นดินเผาประเภทต่างๆ มีการประดับลวดลายด้วยการกดประทับหรือขีดขีด เป็นต้น^๕ ที่แหล่งโบราณคดีลำโรงแสน และมลูไพร ซึ่งเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินก็พบว่ามีการอยู่อาศัยในยุคสำริดด้วย โดยไม่ปรากฏหลักฐานความต่อเนื่องของพัฒนาการ ปัจจุบันยังไม่สามารถทราบได้ว่าอะไรเป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดการผลิตโลหะขึ้น^๖

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบ ทำให้สันนิษฐานได้ว่าหมู่บ้านสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศกัมพูชาไม่จำเป็นต้องมีความแตกต่างจากหมู่บ้านสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศอื่นๆ ในทวีปยุโรปและเอเชีย ซึ่งสร้างบ้านด้วยไม้ และใช้ขวานหินขนาดใหญ่ตัดไม้จากป่า ร่องรอยกองเศษอาหารที่พบส่วนใหญ่เป็นซากหอย กระดุกสัตว์ หม้อแตก และเครื่องมือเครื่องใช้ที่ไม่ใช่แล้วถูกทิ้งลงใต้ถุน เครื่องใช้ที่พบเป็นเครื่องมือง่ายๆ เช่น ภาชนะมีทั้งหม้อและไห ขวานหิน กรรไกร และพบซากเตาหุงต้มอาหารจำนวนมาก กิจกรรมของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์น่าจะมีการเพาะปลูก ล่าสัตว์ และหาปลา มีการทำเครื่องปั้นดินเผาและทอผ้า